

PAĖJĖKIME IŠ KALBOS PRAEITIES PER DABARTĮ Į ATEITĮ

Kasmet gegužės 7-ąją Lietuva mini Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną. Ji mums primena tuos 1864 metus, kai prasidėjo net 40 metų (iki 1904-ųjų) trukę rusų carinės valdžios spaudos veiksmai, kuriais buvo siekiama sunaikinti mūsų svarbiausią tautišką savastį – lietuvių kalbos, laisvo žodžio, lietuviškų knygų ir spaudos leidybos nuosavybę. Net buvo keistų aiškinimų, kad lietuvių kalba yra slaviškos prigimties... Kiek daug reikėjo laiko ir pastangų, kad tauta įrodytų, jog tėvų perduotų prigimtinių dvasinių ir kultūros dalykų iš žmogaus neįmanoma atimti. Greičiau gyvybę. Deja, tokių atvejų buvo nemažai. Kaip ir tremčių į Sibirą, uždarymo į kalėjimus. Skaičiuojama, kad už slaptą lietuviškų knygų ir laikraščių laikymą, platinimą nukentėjo maždaug 1000 žmonių. Įdomu ir vertinga prisiminti tai, kad per spaudos draudimo laikotarpį buvo išleista daugiau kaip 4000 pavadinimų lietuviškų leidinių lotyniškais rašmenimis. Didžioji tų leidinių dalis išspausdinta Mažojoje Lietuvoje (Bitėnuose, Karaliaučiuje, Priekulėje, Ragainėje, Tilžėje...), JAV (Čikagoje, Niujorke, tuometiniame atskirame mieste Bruklina...), kitose užsienio šalyse. Vien Rytų Prūsijoje 1864–1896 m. buvo išspausdinta daugiau nei 3 500 000 egzempliorių leidinių lietuvių kalba! O Lietuvos spaustuviniams ir knygų pardavėjams pasisekė susitarti su vietos valdžia, kad leidinius, kurie buvo išleisti iki spaudos draudimo paskelbimo, būtų galima platinti. Tuomet spaustuvėse imta gudrauti – knygoje būdavo įrašoma ankstesnių (iki 1864-ųjų) metų leidimo data, nes cenzūra jų negalėjo drausti. Draudimo laikotarpiu su pakeista data buvo išspausdintos net 833 pavadinimų knygos. O tuo metu Lietuvoje kirilicos rašmenimis išspausdinti vos 66 pavadinimų leidiniai. Taigi tauta įrodė savo brandumą – slapta leido, platino ir skaitė spaudą ir knygas, vaikus lietuviškai mokė namuose, nuoširdžiai rūpinosi spaudos laisve ir dėl neteisėtų draudimų panaikinimo nuolat įtikinėjo įtakingus Rusijos pareigūnus, teismo institucijas. Ir pagaliau pasiekė tikslą – rusų valdžia suprato, kad veltui kovojo prieš lotyniškais rašmenimis spausdintų leidinių platinimą ir skaitymą. 1904 m. balandžio 26 d. Rusijos ministrų komitetas nutarė panaikinti lietuvių spaudos draudimą, o 1904 m. gegužės 7-ąją Rusijos caras paskelbė lietuviško žodžio laisvę (kaip buvo teigiama – „carui suteikus malonę“).

1940 m. Lietuvą okupavus sovietams vėl prasideda represijos: uždraudžiamas geriausias periodinės spaudos leidimas, naikinamos bibliotekos. Nauji lietuvių kalbos menkinimo ir naikinimo žingsniai prasidėjo ir po II pasaulinio karo, kada Lietuvos šviesuomenė turėjo kietai ir drąsiai paprieštarauti, kad mokyklose (o ypač aukštosiose) nebūtų mokoma matematikos, istorijos ar kitų dalykų rusiškai ir iš rusiškų vadovėlių. Čia būtinai norėtusi paminėti iš Eržvilko krašto kilusį ir daugelį metų Vilniaus universitetui vadovavusį rektorių Joną Kubilių, kuris savo pasauline įtaka ir geru užsispyrimu pasiekė, kad Maskva nusileistų ir universitete pagrindinė kalba būtų lietuvių. Bet visgi nebuvo ramu. Iš bibliotekų priverčiami išimti Bernardo Brazdžionio, Sauliaus Tomo Kondroto, Antano Giedraičio-Giedriaus, Stasio Santvaro, Tomo Venclovos ir daugelio kitų autorių kūriniai... Į lietuvių kalbą aktyviai kištos svetimos kalbos frazės ir vertalai. Bet didžioji dalis žiniasklaidos žurnalistų, leidinių tekstų korektorių ir redaktorių, o ypač visi lietuvių kalbos mokytojai ir dėstytojai, kalbininkai mokslininkai visuomet buvo tie žmonės, kurie visomis savo pastangomis saugojo ir puoselėjo gimtąją lietuvių kalbą. Juos – mūsų brangiausio turto – kalbos – saugotojus tikrai verta kasmet prisiminti ir pagerbti.

Laikai keičiasi, vyksta globalizacija, laisvas tautų judėjimas. Kinta ir požiūris į kalbas ir jų vartojimą. Jau nieko nestebina, kad aukštosiose mokyklose komplektuojamos grupės, kuriose mokomasi angliškai (nes itin daugėja užsienio studentų, pageidaujančių čia, Lietuvoje, baigti medicinos, fizikos ar kitų mokslo sričių studijas). Šiuolaikinė mūsų visuomenė tapo dvikalbe, gal net trikalbe. Bet svarbiausia – dar sugebanti išsaugoti gimtąją kalbą. Žinoma, nuo mūsų visų priklauso, kiek noriai kalbėsime lietuviškai, kokia bus ta lietuvių kalba po 10, 50 ar 100 metų. Kad ji pasikeis – tai nėra abejonių. Juk ir dabar esame liudininkai, kaip kalboje atsiranda naujų žodžių, posakių, kaip kalbą veikia kitos kalbos. Ne visada gerai ir tinkamai. O ir tautiečiai kartais, sumąstę ar įsivaizdavę, kad protingesni atrodys, pradeda kišti visai nereikalingus svetimų kalbų žodžius į lietuvių kalbą, pasisavina iš kitų kalbų keisčiausių vardų savo atžaloms arba sukuria tik jiems vieniems suprantamų įmonių, įstaigų ir prekės ženklų pavadinimų. Na, o šiemet jau net kai kurie Seimo nariai ėmė siūlyti,

kad, pavyzdžiui, būtų įteisinti įmonių pavadinimai, kurie sudarytų simbolius ir (ar) skaitmenis, kurie galėtų neturėti reikšmės (o vienas šalies politikas, tiesiai šviesiai, ėmė ir sulygino pavadinimą su automobilio numeriu). Būtų labai keista ir liūdna, kad tokie siūlymai virstų teisės aktu. Nejaugi manoma, kad žmonės jau tokie silpni ir beraščiai, kad jie iš kelių milijonų nesugebės surasti gražaus lietuviško ar nesukurs naujo ir prasmingo žodžio (juk dabar jau net internete galima rasti specialių programų, kurios padėtų susikurti naujų, lietuvių kalbos normas atitinkančių žodžių). Pabandykite pasivaikščioti Jurbarke Kauno gatve, įsivaizduoti vietoj dabar ten esančių gražių pavadinimų visus pakeistus naujais (su tais visokiais sumaišytais skaičiais, raidėmis, simboliais), o tada kitą dieną savęs paklausti, ar atsimenate bent dviejų įstaigų pavadinimus, tai yra – jau kodus... Susidaro įspūdis, kad, kai kalba laisvai gali vystytis ir nėra išorinės prievartos, tai tada norime mes patys ją skurdinti... Visų geriausia būtų, kad pirmiau būtų pagalvojama, pasitariama, o tik tada priimamas sprendimas. Tikėkimės, kad lietuvių kalba ateityje tikrai netaps kodkalbe (kodų kalba).

Didžiukimės, kad turime milžinišką daugybę lietuviškų žodžių. Išleistame 20 tomų „Lietuvių kalbos žodyne“ jų užrašyta daugiau kaip 11 milijonų! Ir tai dar ne viskas. Jame juk nėra surašyti sovietiniais laikais drausti (bet mūsų vartoti) žodžiai, nėra ir daugybės (tikrai tūkstančiais skaičiuojamų) naujadarų (paskutinis žodyno tomas juk išleistas 2002 metais). Žinoma, nemažą dalį žodžių žmonės jau yra pamiršę ir gal jau niekas jų nevartoja, bet juk kartais nunykę žodžiai vėl sugrįžta į vartoseną. O geriausiai šių laikų dabartinę kalbą atspindi „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, kuriame yra apie 80 tūkst. žodžių. Tad galimybių rasti sau tinkamą, gražų, prasmingą ir kitiems suprantamą žodį yra labai daug. Be to, šios dienos kalba visada yra turtingesnė už žodyną. Labai norėtusi, kad spaudos atstovai, kalbininkai ir visi lietuviai saugotų savo gimtąją kalbą (žodžius, jų sandarą, rašymo ir skyrybos manierą), neskubėtų jai siūlyti to, kas tikrai nebūtina ir svetima. Lietuvių kalbos misija – išlikti kalba, kuri buvo, yra ir bus! Tada gyvens ir tauta. Šventi Mikalojaus Daukšos žodžiai – „Ne žemės derlumu, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą.“

Dokumentų ir viešųjų ryšių skyriaus vyr. specialistas Antanas Gvildys